

**ecopedagogia, ciutadania i processos d'educació
permanent i popular**

Quaderns d'Educació Contínua

**ecopedagogia, ciutadania i processos d'educació
permanent i popular**

Editor

pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Lorena Ordiñana Pérez, Iolanda Corella Llopis, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Coordinació i gestió OJS

Iolanda Corella Llopis

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Francesca Salvà (UIB), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR),

Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Lúcio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel (MSU), Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Rosa M. Falgás (ACEFIR), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA).

Correcció i traducció

Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa

Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: La formación de las ideas 07

Autora: Victor Nubla

Tècnica: aquarel·la i tinta

Dimensions: desconegudes

Any: 2014

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

Ecopedagogia: cap a una CUIdadania planetària

Cruz Prado Rojas • 5

Sabers pedagògics altermundistes i els aprenentatges eco-reflexius: una agenda de debat per a temps incerts

Jorge Osorio Vargas • 14

Museus, pensament socioecològic i pedagogies activistes de la imaginació

Darlene E. Clover i Lauren Spring • 20

Ecopedagogia: educació per i per a la vida en temps de pandèmia

David Abril • 37

contínua

El paper essencial de l'ecopedagogia en l'ensenyament de la ciutadania global i el desenvolupament sostenible

Greg William Misiaszek • 51

persones, territoris i experiències

Escola i ciutat: desdibuixant fronteres

Maje Asins, Cinta Blanch, Montse Maestre, Neus Mujal, Mar Rodríguez, Rosa Sambola i Aida Viñas • 57

Característiques neotèniques en ecosistemes virtuals d'aprenentatge per a l'educació contínua

Beltrán Seco Villalobos • 66

Sembrant la sostenibilitat en el terreny cooperatiu.

Projectes comunitaris entorn els aprenentatges vivencials que (ens) transformen

Doris Boira • 74

Transformar des de les arrels. La participació en l'àmbit de l'alimentació

Patricia Dopazo • 82

investigació

Educació en valors per a una ciutadania global

Carlos Alberto Torres • 89

arxiu

fotografia

Forn de Barraca. L'horta de València • 103

dialògica

"Jo que vaig a contar-te..." Notes sobre memòria, territori i feminisme en un procés d'investigació militant.

Alba Herrero Garcés • 105

llibres

Pedagogia de la terra. Moacir Gadotti. Publicacions de l'Institut Paulo Freire/ Edicions del CREC

Ernest Garcia • 113

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i cursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Ecopedagogia: cap a una CUIDadania planetària

Cruz Prado Rojas

Traducció: Rosa Navarro Piquer i Juanma Sanchis Marquès

De com un capritx de l'atzar trenca amb el dividit i excoent pensament cartesità (ciudadà no ciudadà):

Huit de maig de 2004, dia de la inauguració de cert centre veïnal en certa casa per rehabilitar en cert barri de certa ciutat... per a això es destapa una placa commemorativa de tal esdeveniment, fruit d'anys de lluita, resistència i veïnatge... denúncia de l'especulació i altres coses, suport a les persones afectades, concerts, paelles i activitats a la plaça i als carrers... relacions entre la gent del barri, un projecte comú... Però què passa?, què posa en la placa?, és per error?

“El dia 8 de maig va ser inaugurat aquest centre veïnal tenint el poder les veïnes i veïns del barri de Pumarejo per a ús i gaudi de la CUIDadania”

Va eixir així, per error, per lapsus, per atzar, però la cosa és que ací està, cristal·litzant tants debats i tantes idees sobre la nostra realitat social i les cures... Ho enxampem al vol amb la lleugeresa d'una aclucada d'ull i, com a tal, el vivim com una aclucada que ens permet ei-

xir del pensament lineal, que ens encotilla en conceptes tancats al marge de la realitat que ens circumda. No és un concepte que ens pertanga a nosaltres ni a ningú, sinó una idea, un procés obert, una possible construcció col·lectiva que espera aportacions des de diferents àmbits. A més, recodifica la nostra realitat quotidiana i política entorn de les necessitats de les persones, situant en el centre la cura de la vida com a responsabilitat social i col·lectiva. Com a tal, ho llancem perquè ressoni des de les diferents experiències i àmbits, perquè siguem capaços de deixar l'avanç d'una idea, d'un procés col·lectiu en construcció.

*Carolina Junco, Amaia Pérez Orozco i Sira del Río
CGT – Comissió Confederal contra la Precarietat*

L'estat modern no sols monopolitza la violència repressiva que garanteix el compliment de la llei, sinó que estableix els nous valors de la ciutadania "civilitzada", que defineixen la normalitat, les maneres de pertinença social i la legitimitat del saber. "La pretesa "objectivitat" va aconseguir (i encara continua assolint) un rol ideològic clau en la institucionalització de les societats republicanes i laïques: va ser el discurs necessari per a exigir obediència sense el qual no haguera sigut possible establir la nova manera d'existència que les relacions de poder precisaven per a imposar els seus valors, creences i pràctiques". (Najmanovich, 2016, p. 254).

La cultura occidental ens impulsa a veure el món d'una manera fragmentària i reduccionista. És hora de reconèixer que el coneixement científic, en el qual s'ha basat el procés de desenvolupament tradicional, no ha considerat prou les dones, els pobles indígenes i altres sectors importants de la població, com són els joves. No s'ha aprofitat el sentit ecològic i holístic innat o adquirit a través de processos educatius alternatius, ni tampoc dels coneixements empírics tan valuosos que van més enllà de la ciència. D'aquesta manera, necessitem ara aprendre noves maneres de veure la realitat que impliquen assumir els nous paradigmes amb la cosmovisió pròpia de cadascun dels pobles i ètnies.

Entre bios i polis

La proposta de l'ecopedagogia emergeix com a manifestació a la necessitat de donar-li un contingut políticopedagògic a l'acció educativa orientada a l'ambiental, tenint com a ideari l'afirmació d'una societat ambientalment justa.

En aquest sentit, ja fa temps em causava molt de soroll la paraula ciutadania, ja que expressa un pensament colonitzador i patriarcal producte del pensament modern en tots els seus extrems. La ciutadania (polis) està basada en un conjunt de drets i deures que impliquen seguretat. La paraula seguretat ve del llatí securitas, que expressa una qualitat d'estar sense cura, per la qual cosa es necessiten aquestes salva-

guardes jurídiques; no obstant això, és ací on sorgeix la incongruència amb l'ecopedagogia, ja que aquesta última està plantejada des de la vida.

No és possible canviar la societat industrial capitalista des de l'educació (neo)colonial que la feu viable. Tal com ho planteja Quijano (2000), “és la culminació d'un procés que va començar amb la constitució d'Amèrica i la del capitalisme colonial/modern i eurocèntric com un nou patró de poder mundial; un dels eixos fonamentals d'aquest patró de poder és la classificació social de la població mundial sobre la idea de raça, una construcció mental que expressa l'experiència...de la dominació colonial i... ultrapassa les dimensions... importants del poder mundial incloent la seua racionalitat específica, l'eurocentrisme” (p.201).

De les veritats del pensament modern, que s'ha entronitzat en tots els processos i institucions, la intenció política de les quals és beneficiar-se domesticant el nostre imaginari, pautant la majoria de les nostres decisions i accions. En aquest sentit, la pedagogia present en la nostra educació està al servei del sistema, amb la qual cosa aprenem a repetir les premisses que convenen per a preservar-lo. Per tant, pensar es fa subversiu perquè, com ho planteja Najmanovich (2005), pensar des d'una perspectiva vincular permet gestar preguntes i respostes molt diferents del “Jo pense” cartesià i començar a visualitzar el pensament com un “nosaltres”.

No es tracta simplement d'un pensament pluralista en relació amb les seues produccions, sinó d'un pensament plural des de les maneres de producció: pensem en, amb, junt amb el col·lectiu amb el qual convivim. És el col·lectiu qui ens permet pensar; i pensar en conjunt permet prendre decisions exercint l'autonomia amb les conseqüències polítiques que implica en un sistema injust que afecta la majoria de la població mundial. Citant a Sousa (2012), ‘de-colonialisme’ és, per tant, el procés de superació i transcendència del colonialisme del poder, del saber, de l'ésser i de la naturalesa, imprescindible per a construir un altre món rellevant.

Per a realitzar un de-colonialisme del poder, del saber, de l'ésser i de la naturalesa, un camí efectiu és propiciar un canvi paradigmàtic, com el planteja Morin (Morin i Kern, 1993), i construir una ‘educació per a la vida’ a partir d'una pedagogia de-colonial que desenvolupe la ‘descolonització ontològica, epistemològica, metodològica i axiològica’ necessària perquè les persones pensem creativament i propositivament, creant així un món biocèntric i espiritual, que ens permeta eixir d'una educació basada en la por i el control i proposant una educació que promoga la llibertat i la felicitat.

Per a posar en pràctica aquests desafiaments, és imprescindible promoure en la nostra vida quotidiana la ciutadania des dels corresponents espais pedagògics i treballar-los amb tenacitat des de la dimensió individual, grupal i social. En la proposta d'Ecopedagogia i Ciutadania Planetària (2000), proposem una sèrie d'estratègies, procediments i activitats pedagògiques necessàries per a crear i recrear dia a dia la nova ètica des del bé comú.

L'ètica és un dels temes dels quals més parlem sense comprendre els seus fonaments. L'ètica es constitueix en la preocupació per les conseqüències que tenen les accions de l'un sobre els altres, per això el social és un espai ètic. Les preocupacions ètiques no són a l'origen normatives, sinó que sorgeix i té sentit en la convivència basada en les accions que constitueixen a l'altre com a legítim altre. D'acord amb això ens preguntem: Com viure èticament? Maturana respon: per l'amor, una emoció. D'aquesta manera, l'ètica no es basa en la racionalitat, ni en normes ni en reglaments, es basa en l'acceptació amorosa de l'altra persona com legítima, és a dir, d'acord amb el plantejament de Maturana i Varela, que la seua presència és legítima sense exigències. L'amor no és un fenomen biològic estrany ni espacial, sinó un fenomen biològic, quotidià; és quotidià perquè el vivim amb la família, el veïnatge, les amistats, en el treball. (Maturana i Varela, 2004).

En el seu llibre "El grito del sujeto" Franz Hinkelammert (1998) ens proposa l'ètica del bé comú, aquella que s'experimenta en viure diàriament en un món absolutament mercantilitzat. Per a la majoria dels éssers humans "l'aplanadora del mercat", com la flama, distorsiona i amb freqüència interromp el normal desenvolupament de la vida. L'imperialisme del mercat en violar el bé comú tria els elegits i condemna els perdedors, transformant la totalització del sistema social pel mercat.

L'ètica del bé comú és una postura de resistència i propositiva, que tracta de resistir els valors mercat del consum, proposant espais de convivència on es recuperen les condicions del bé comú, que no són lleis ni normes, perquè són producte del dret positiu que està al servei del sistema. No hi ha receptes, la interpel·lació no és la recepta perquè respon a cada realitat, a cada moment i a l'actitud de cadascun i cadascuna. L'ètica serà l'emergència d'aquest procés constructiu i d'aquesta transformació personal.

Aquest camí en actitud d'aprenentatge cap a una altra ètica és fonamentalment un desafiament, perquè no hi ha res més arriscat que obrir camins nous, camins que cada persona ha de transitar i, pitjor encara, que ningú ha transitat fins ara. Aquest és el preu d'aquesta dimensió dinàmica, inèdita, espiritual irrepetible i sentida d'aquest caminar ètic, que per ser ètic, manca de normes de procediments i de controls.

Les condicions de l'aprenentatge són condicions intrínseques a la vida: autopoiesi, autoorganització, autonomia, relacions, cooperació i creativitat, tots aquests aspectes són inherents a qualsevol sistema viu.

Treballar pedagògicament és jugar el joc de relacions significatives i buscar l'harmonia dins de nosaltres mateixes com a condició per a ser-ho amb l'alteritat. A més, trobar sentit i congruència a cada moment del nostre existir.

Tot procés ha d'estar íntimament relacionat amb el contingut corresponent. No és el mateix un procés pedagògic centrat en la ciutadania, que una educació per a la ciutadania. En aquest cas, es requereix donar amb aquelles claus que des de l'essèn-

cia mateixa de la cura essencial conferisquen al procés els amarratges pedagògics que asseguruen les metes educatives.

Claus de la cura essencial

Ja vam abordar la cura essencial que, presa en el seu sentit més ampli, reforça la vida, vetla per les condicions fisicoquímiques, ecològiques, socials i espirituals de la Terra, que permet la seua reproducció i la seua ulterior evolució. En termes ecològicopolítics, a la cura se l'ha anomenada “sostenibilitat”, paraula tan vulgaritzada i de la qual s'ha abusat en l'actualitat. (González, 1999) Claus a les quals em referisc:

- Promoció de la vida
- Equilibri dinàmic
- Correspondència harmònica
- Ètica integral
- Racionalitat intuïtiva
- Consciència planetària

Promoció de la vida

Els processos educatius que hem d'impulsar per al desenvolupament sostenible tindran sentit en la mesura en què ajuden a conservar, promoure i fomentar la vida del nostre planeta Terra. Aquesta és la raó del dinamisme i de les relacions processuals.

El nostre planeta Terra d'uns anys ençà ha sigut vist com un únic organisme viu. Capra (2008) ho va assenyalar amb tota claredat. “La consciència que la Terra és un sistema viu, constitueix en els nostres dies una extraordinària experiència mística que modifica en profunditat les nostres relacions amb la Terra. El planeta no sols bull de vida, sinó que també sembla estar viu per dret propi. Gaia, com un ésser viu planetari, constitueix l'eix central de la profunda consciència ecològica que en definitiva és una consciència espiritual.

Aquesta presa de consciència ecològica, espiritual i còsmica és la primera clau de les nostres accions humanes que, fins i tot a escala gaiana, han d'iniciar-se amb passos xicotets, tangibles i concrets. El procés pedagògic és aquest caminar quotidià que cerca, promou i fomenta la vida. En el quotidià, que és el xicotet, emergeix la similitud i la diferència, allí en el xicotet, podem veure la humanitat de la humanitat, en la fragilitat i potència que això representa. (Castañeda, Mendoza i Taborda, 2019).

Equilibri Dinàmic

Un profund respecte per la saviesa de la naturalesa fonamenta la clau de l'equilibri dinàmic. Els models lineals propis de la ciència newtoniana “no resulten molt útils per a descriure la interdependència funcional dels sistemes socials i econòmics.

El reconeixement no lineal de tota la dinàmica de sistemes és l'essència mateixa de la consciència ecològica". (Capra, 2008, p. 432).

La interconnexió no lineal dels sistemes vivents ens proporciona la clau per a l'organització equilibrada i dinàmica del social, l'econòmic i l'ecològic. Augmentar desproporcionadament qualsevol de les tres variables, portarà inexorablement al desequilibri de tot el sistema. Això explica perquè el desenvolupament econòmic ha de mantenir una recuperació contínua i dinàmica dels recursos naturals i ha d'estar en funció del benestar social. Fonamentats en aquesta saviesa integral de la naturalesa, s'afirma hui dia que la meta ha de ser un desenvolupament econòmicament viable, socialment just i ambientalment adequat.

L'amarga experiència de societats abocades a un desenvolupament desequilibrat ens demostra patèticament com aquest "desenvolupament econòmic" implica la destrucció dels altres elements vitals per a la compressió harmònica dels innombrables ecosistemes del nostre planeta. Tots aquests ecosistemes "es recolzen en un equilibri dinàmic basat en processos cíclics i fluctuants. El creixement econòmic i tecnològic per ser massa lineals, resulten destructius i conseqüentment interfereixen en l'equilibri natural, per la qual cosa, com sabem, tard o d'hora provocaran danys molt seriosos en el desenvolupament equilibrat de l'univers". (Capra, 2008, p. 25).

Convergència harmònica

Una tercera clau bàsica de dimensió pedagògica per al desenvolupament sostenible, la constitueix la correspondència harmònica entre els elements que integren tant els éssers vius com els inanimats.

Resulta obvi que el creixement desproporcionat, que porta al consum irracional, provoca desajustaments que pertorben greument l'harmonia del nostre planeta Terra. "No podem manejar el planeta al nostre antull o des de la dimensió d'interessos purament econòmics, sinó que hem d'integrar-nos harmoniosament en els seus sistemes d'autoorganització". (Capra, 2008, p. 432) Però aquesta correspondència harmònica requereix una ètica planetària, a la qual ens referirem de seguida, i la urgència d'implementar noves formes d'organització política i cultural.

La cultura dels pobles antics d'acord amb la seua cosmovisió és el testimoni més feient de "com aquests pobles vivien en harmonia simbiòtica amb la Terra viva". (Devereux, 1991, p. 25). En aquesta convergència harmònica caben dos puntualitzacions: La necessitat de crear i recrear permanentment relacions de reciprocitat i coordinació i l'estudi necessari de les diferències, atés que són aquestes les estimuladores i provocadores de les relacions convergents.

La consciència sobre aquesta influència formativa i, alhora, el reconeixement que aquest poder simbòlic és col·lectiu, convoca a l'obertura de pensament cap a altres

causacions formatives no lineals. (Castañeda, Mendoza i Taborda, 2019)... En aquesta recerca d'harmonia caldrà una major vibració i vinculació emocional a la Terra. Aquesta dimensió ecològica profunda coadjuvarà a la posada en pràctica de la correspondència harmònica.

Ètica integral

Tant l'equilibri dinàmic com la convergència harmònica requereixen una nova ètica; una ètica integral, de la cura i del bé comú, que en poques paraules significa “un canvi profund de la mentalitat, els conceptes i els valors”. (Capra, 2008, p. 11). La crisi actual, com s'ha repetit reiteradament, no és només una crisi individual institucional, no és només la mala distribució i consum de béns, sinó una crisi de valors i de destinació de la humanitat.

“Com a individus, com a membres d'una civilització i com a ecosistema planetari hem arribat a un moment crucial, a un punt decisiu”. En aquestes condicions les actuals societats no són, ni estables ni sostenibles. (Capra, 2008, p. 15). Resulta evident que aquesta pertorbació ètica es manifesta hui dia amb claredat meridiana en:

- El desequilibri entre el pensament i el sentiment, la contradicció entre cos i ment no permet que funcionem com una unitat integral.
- En la contradicció entre els valors proclamats i el comportament quotidià, que escindeixen la vida dels individus i de les institucions.
- La preferència pel coneixement racional sobre la consciència intuïtiva, que porta a la fragmentació i especialització deshumanitzadores.
- L'explotació dels recursos naturals, que es tradueixen en l'espoliació, destrucció i mort del nostre planeta Terra.

L'ètica planetària només serà viable si aconseguim desenvolupar una consciència ecològica, totalment d'acord amb la saviesa intuïtiva que sobrepassa els mers coneixements biològics, químics o econòmics. Per a dimensionar el nou paradigma social hem d'anar més enllà del tradicional enfocament científic reduccionista i mecanicista. Dins d'aquesta nova dimensió un imperatiu ètic de la política actual és preservar les condicions que facen possible en el present i en el futur l'existència mateixa de la vida.

Teixidora de mons, l'ètica del possible és obertura a escenaris desitjables de llibertat de creació, capaç de redefinir voluntats i proposar inusitades maneres i formes d'estar en el fluid continu i potent de la vida. Ara bé, “El subjecte encarnat gaudeix del poder de la creativitat i de l'elecció, però ha de fer-se càrrec del món que ha co-creat” (Najmanovich, 2005, citat a Castañeda, Mendoza i Taborda, 2019, p. 42).

Racionalitat intuïtiva

El desenvolupament econòmic s'ha constituït en un dels elements pertorbadors més evidents de la sostenibilitat en les nostres societats. L'economia clàssica, fonamentada en el capital i el treball que porta a una producció i consum desajustats, està provocant la destrucció “un a un dels sistemes de defensa de l'organisme planetari i del teixit social”. (Morín i Kern, 1993, p. 33) La tecnociència és, així, nucli i motor de l'agonia planetària.

Els beneficis de la falsa racionalització s'han tornat totalment irracionals i atemp-ten amb la màxima gravetat sobre la humanitat, la qual sentim abocada a la catàstrofe. “La raó que ignora els éssers, la subjectivitat, l'afectivitat, la vida, és irracional... La vertadera racionalitat coneix els límits de la lògica, del determinisme, del mecanisme; sap que l'esperit humà no pot ser omniscient, que la realitat comporta misteri”. (Morín i Kern, 1993, p. 198).

Aquesta clau és fonamental per a enfocar pedagògicament la nova economia inherent al desenvolupament sostenible. S'ha de buscar una economia que tinga en compte, no sols els factors clàssics de capital i el treball, sinó a més un conjunt de factors i diferències, atés que són les diferències les estimuladores i provocadores de les relacions convergents.

En aquesta recerca d'harmonia caldrà una major vibració i vinculació emocional a la Terra. Aquesta dimensió ecològica profunda és la que coadjuvarà a la posada en pràctica de la correspondència harmònica. Ara, per als éssers humans encarnats, la vida quotidiana és lloc de producció de sentit, és un món viu, en el qual es treballa, s'estima i es pateix, és el lloc de la trobada subjectiva; no és possible la quotidianitat sense interacció, per això en aquest entramat de sentits ètic-estètics, el polític emergeix com a capacitat vinculant amb el món social i l'univers, en el món de la vida, els subjectes s'encarnen, són mare i pare, germà i germana, filles, parella, veïns, veïnes, tenen nom i vida, estan units pels vincles filials, socials i amorosos i és en aquest compartir on la compassió pot ocórrer, com acompanyar, estar amb l'altre. (Castañeda, Mendoza i Tabora, 2019).

Dins d'aquesta nova dimensió tal com ho planteja Maldonado en el seu treball “Política més temps = igual biopolítica”, el fonament de la política en l'actualitat, la raó estètica de ser de la política és, en efecte, la cura i la preservació de la vida, del bon viure. En definitiva, és una invitació a reinventar la política des de la dinàmica de la preservació present i futura de la vida. (Maldonado, 2018).

Consciència planetària

Si la terra com assegura Lovelock és un organisme viu, un sistema de vida integrat, dinàmic i intel·ligent, requereix de part nostra una comprensió igualment viva, dinàmica i planetària.

Hem d'arribar a la consciència d'estar vivint planetàriament, de manera que l'ésser humà es vincule amb els altres éssers, i encaixe plenament en la quotidianitat, co-neixent-se a si mateix, els altres, sentir-los i estimar-los. Hem de parlar amb la Terra, entendre-la, experimentar-la. Hem de submergir-nos en ella, viure amb ella, partici-par en el seu desenvolupament, ser part integral d'ella. Hem d'aconseguir plena cons-ciència de la nostra existència planetària.

“No són les armes les que vencen els ànims, sinó l'amor i la generositat” Spino-za (1640)

Referències bibliogràfiques

- CAPRA, F. (2008). *El punto crucial*. Editorial Troquel.
- CASTAÑEDA, S., MENDOZA, R. y TABORDA, M. (2019). *Aprendizaje en la vida cotidiana: una experiencia ética, estética y política*. (Rizoma). Universidad De La Salle de Costa Rica.
- DEVEREUX, P. (1991). *La tierra inteligente*. Ediciones Martínez Roca.
- GONZÁLEZ, E. (1999). *Otra lectura a la historia de la educación ambiental en América Latina y el Caribe*. Revista tópicos en educación ambiental. 1 (1), 9-26.
- HINKELAMMERT, F. (1998). *El Grito del Sujeto*. Editorial DEI.
- JUNCO, C., PÉREZ, A. y DEL RÍO, S. (s.f.). *Hacia un derecho universal de ciudadanía (sí de ciudadanía)*. http://www.caesasociacion.org/feminismo/ficheros/derecho_universal_cuidadania.pdf
- MALDONADO, C. (2018). *Política más tiempo igual biopolítica*. Ediciones Desde Abajo.
- MATURANA, H. y VARELA, F. (2004). *El árbol del conocimiento. Las bases biológicas el entendimiento humano*. Editorial Lumen Humanitas.
- MORÍN, E. y KERN, A. B. (1993). *Tierra Patria*. Editorial Kairós.
- NAJMANOVICH, D. (2016). *El mito de la objetividad*. Editorial Biblos.
- NAJMANOVICH, D. (2005). *Estética del pensamiento complejo*. Andamios. <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=62810202>
- PRADO, C. y GUTIÉRREZ, F. (2000). *Ecopedagogia i ciutadania planetària*. Publicacions de l'Institut Paulo Freire/Edicions del CREC.
- QUIJANO, A. (2000). *Colonialidad del Poder, Eurocentrismo y América Latina*. En Lander, E. (Ed.) *La Colonialidad del Saber: Eurocentrismo y ciencias sociales—perspectivas latinoamericanas*. (201-245). CLACSO.
- SOUZA, J. (2012). *La pedagogía de la felicidad en una educación para la vida. El paradigma del “buen vivir”/“-vivir bien” y la construcción pedagógica del “día después del desarrollo”*. Campina Grande-PB, Brasil.

Revista semestral
hivern 2020 · Núm. 44
12 €

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

Q

